С. В. Федоренко,
к. т. н., доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища,
КНУБА, Академік академії будівництва України
ORCID ID: 0000-0003-1487-6890

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.68

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ, В УСТАНОВАХ ТА ОРГАНІЗАЦІЯХ

S. Fedorenko,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Academician of academy of building of Ukraine

STATE REGULATION OF LABOR SAFETY AT ENTERPRISES, INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

Перехід суспільства до широкого використання ринкових відносин, виникнення різноманітних форм власності потребують розроблення нових методологічних підходів до побудови сучасної моделі управління умовами, охороною й безпекою праці на національному, регіональному й виробничому рівнях, гнучкої та доступної для різних господарських структур і форм власності.

У суспільстві із соціально орієнтованою економікою охорона праці має бути одним з найважливіших завдань соціально-економічної політики як держави, так і кожного підприємства й організації.

У сучасних умовах ринкових відносин в Україні функціонує велика кількість організацій, установ, підприємств, де роботодавці повністю несуть відповідальність за створення безпечних і здорових умов праці, навчання працівників таких методів праці, попередження випадків травматизму, профзахворювань, аварій і пожеж. Згідно зі статистикою, протягом останніх років значно зменшився показник виробничого травматизму. Попри це, проблема безпеки та охорони праці залишається актуальною, адже рівень небезпеки на українських підприємствах значно вищий, ніж у розвинутих країнах світу.

The transition of society to the widespread use of market relations, the emergence of various forms of ownership require the development of new methodological approaches to building a modern model of managing conditions, safety and security at national, regional and industrial levels, flexible and accessible to different economic structures and forms of ownership.

In a society with a socially oriented economy, occupational safety must be one of the most important tasks of socio-economic policy, both of the state and of every enterprise and organization.

At the present stage of scientific and technical development of our state, the issue of labor protection at enterprises is one of the most pressing.

Proper organization of labor protection, which meets the requirements of regulations, is the main measure of prevention and prevention of occupational injuries and diseases.

Human history and the development of technological progress are closely linked. Creation and improvement of means of production at all stages of its development have a significant impact on the fate of people. Unfortunately, this impact is often negative, which in the process of production can manifest itself in the form of such a phenomenon as accidents.

In order to protect labor and prevent occupational injuries in most countries, special services are created to control the safe commissioning of work.

Ensuring safe and harmless working conditions is an integral part of public policy, one of the most important functions of central and local executive bodies and the Social Insurance Fund for Accidents at Work and Occupational Diseases. In this regard, state supervision and control over the state of labor protection is important.

In the current conditions of market relations in Ukraine there is a large number of organizations, institutions and enterprises where employers are fully responsible for creating safe and healthy working conditions, training employees of such methods of work, prevention of injuries, occupational diseases, accidents and fires. According to statistics, in recent years significantly reduced the rate of occupational injuries. Nevertheless, the problem of safety and health remains urgent, as the level of danger at Ukrainian enterprises is much higher than in the developed countries of the world.

*Ключові слова: охорона праці, підприємство, держава, ринкові відносини, управління, суспільство.
Key words: labor protection, enterprise, state, market relations, management, society.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливістю сучасних процесів суспільної праці у виробничих і соціальних сферах є перехід до інтегрованих систем менеджменту підприємств, в яких охорона і безпека праці є невід'ємною складовою.

Вже давно став очевидним той факт, що людська діяльність, яка спрямовується на задоволення необхідних і різнобічних потреб, повинна здійснюватись у безпечних для життя умовах і при забезпеченні якості середовища, в якому відбувається виробниче і особисте життя людини.

Національним законодавством України вирішення проблем охорони праці віднесено до першочергових завдань держави, оскільки йдеться про забезпечення додержання конституційних прав громадян на безпечні та нешкідливі умови праці, на збереження їхнього здоров'я під час роботи на підприємствах, в установах та організаціях будь-якої форми власності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Умови та безпека праці, їх стан та покращення — самостійна і важлива задача соціальної політики України, як і будь-якої сучасної промислово розвинутої держави.

Система управління охороною праці (СУОП) — це частина загальної системи управління організацією, яка сприяє запобіганню нещасним випадкам та професійних захворювань на виробництві, а також небезпеки для третіх осіб, що виникають у процесі господарювання, і включає в себе комплекс взаємопов'язаних заходів спрямованих на виконання вимог законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці.

Система управління охороною праці на підприємстві (СУОПП) — це сукупність відповідних органів управління підприємством, які на підставі комплексу нормативно-правових актів, інструкцій тощо ведуть цілеспрямовану, планомірну діяльність з метою виконання поставлених завдань з охорони праці. СУОПП є цільовою підсистемою загальної системи управління підприємством, охоплює усі напрями виробничо-господарської діяльності підприємства та трудові колективи його структурних підрозділів і реалізується у вигляді цілеспрямованої діяльності посадових осіб та працівників підприємства щодо виконання чинних нормативно-правових актів з охорони праці з метою попередження виробничого травматизму, професійної захворюваності, пожеж та аварій.

Суб'єктом управління в СУОП на підприємстві загалом є керівник (головний інженер), а в цехах, на виробничих дільницях і в службах — керівники відповідних структурних підрозділів і служб. Організаційно-методичну роботу по управлінню охороною праці, підготовку управлінських рішень і контроль за їх своєчасною реалізацією здійснює служба охорони праці підприємства, яка підпорядкована безпосередньо керівнику підприємства (головному інженеру).

Суб'єкт управління аналізує інформацію про стан охорони праці в структурних підрозділах підприємства та приймає рішення спрямовані на приведення фактичних показників охорони праці у відповідність з нормативними.

Об'єктом управління в СУОП є діяльність структурних підрозділів та служб підприємства по забезпеченню безпечних і здорових умов праці на робочих місцях, виробничих дільницях, цехах та підприємства в цілому.

Охорона праці базується на законодавчих, директивних та нормативно-технічних документах. При управлінні охороною праці не повинні прийматись рішення та здійснюватись заходи, що суперечать діючому законодавству, державним нормативним актам про охорону праці, стандартам безпеки праці, правилам та нормам охорони праці.

Державне управління охороною праці в Україні здійснюють:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держпраці);
- міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків і профзахворювань;
- місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Рис. 1. Основні елементи СУОП

Верховна Рада України у взаємодії з відповідними структурами державної виконавчої влади визначає засади державної політики у сфері охорони праці, вирішує питання вдосконалення й розвитку законодавчої бази охорони праці, соціальні питання, пов'язані зі станом умов і охорони праці.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони праці з урахуванням стану охорони праці в державі, організує розроблення загальнодержавних програм відповідно до поліпшення цього стану, затверджує ці програми і контролює виконання їх, визначає функції органів виконавчої влади щодо вирішення питань охорони праці й нагляду за охороною праці.

Комплексне управління охороною праці в державі, у тому числі й державний нагляд за охороною праці здійснює Державний департамент з нагляду за охороною праці (Держпраці), який виступає правонаступником Комітету з нагляду за охороною праці.

Основними завданнями департаменту є реалізація державної політики у сфері охорони праці та виробничої безпеки, комплексне управління охороною праці, здійснення державного нагляду за додержанням вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо безпечного проведення робіт, а також охорони надр.

Державний департамент з нагляду за охороною праці виконує такі функції:

1) розробляє за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади і профспілок Національну програму поліпшення безпеки,

гігієни праці та виробничого середовища, контролює її виконання;

2) організовує й здійснює державний нагляд за додержанням у процесі трудової діяльності вимог законодавчих, міжгалузевих, галузевих та інших нормативних актів щодо охорони праці за відповідністю вимогам нормативних актів з охорони праці діючих технологій, технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів;

3) проводить експертизу проєктів будівництва підприємств і виробничих об'єктів, розробок нових технологій, засобів виробництва на їх відповідність нормативним актам про охорону праці;

4) здійснює облік та аналіз аварій і нещасних випадків на виробництві, розробляє на цій основі пропозиції щодо профілактики аварійності й виробничого травматизму тощо.

Успішне вирішення задачі попередження нещасних випадків, професійних захворювань та аварій повинно закладатись вже на етапі планування виробництва і забезпечуватись на всіх його стадіях. Для того щоб гарантувати на виробництві виконання усіх робіт найбільш безпечним способом, та позбавити працюючих від небезпечного ризику травм, пошкодження здоров'я чи майна, охорона праці використовує системний підхід та системний аналіз.

Системою, яка вивчається в охороні праці, є система "людина — виробниче середовище". Процес системного аналізу здійснюється відносно виробничого середовища, де люди, технологічні процеси, обладнання, механізми та виробничі приміщення є складовими частинами, які можуть впливати на безпеку та успішне виконання роботи або поставленої задачі.

На підприємстві повинні забезпечуватися розв'язання таких завдань, як безпека обладнання, виробничих процесів, будівель і споруд, оптимальний режим праці та відпочинку, санітарно-побутове обслуговування, наявність засобів індивідуального захисту, забезпечення нормативних санітарно-гігієнічних умов праці, навчання й пропаганда з охорони праці, лікувально-профілактичне обслуговування працюючих, а також професійний добір працівників, котрі виконують роботи підвищеної небезпеки з урахуванням психофізіологічних показників і стану здоров'я.

До основних функцій управління охороною праці належать:

— прогнозування і планування робіт, їх фінансування;

— організація та координація робіт;

— облік показників, аналіз та оцінка стану умов і безпеки праці;

— контроль за станом охорони праці та функціонуванням СУОП;

— стимулювання діяльності з охорони праці.

Система контролю на підприємстві повинна забезпечувати додержання працюючими вимог нормативно-правових актів; проведення ідентифікації, діагностики, оглядів, випробувань об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки; визначення обсягів шкідливих виробничих факторів; своєчасність проведення періодичних медичних оглядів, навчання та інструктажів з охорони праці; проведення необхідних якісних і кількісних оцінок стану умов та безпеки праці; ідентифікації аварій, нещасних випадків і профзахворювань.

Нагляд і контроль за охороною праці полягає в перевірці стану умов праці, виявленні відхилень від вимог законодавства про працю, стандартів безпеки праці, правил та норм охорони праці, постанов директивних органів, а також у перевірці виконання службами та підрозділами своїх обов'язків у галузі охорони праці.

Основні завдання системи управління охороною праці на підприємстві (СУОП):

— запобігання виробничим травмам, професійним захворюванням, пожежам та аваріям;

— дотримання вимог колективних договорів, законодавства і нормативно-правових актів з охорони праці;

— виховання самосвідомості працівників підприємства з питань безпеки праці з метою їх ставлення до них, як до головних своїх обов'язків;

— залучення працівників підприємства до планування, організації, мотивації, контролю та оцінки ефективності заходів з охорони праці;

— визначення і розподіл обов'язків, прав і відповідальності за стан охорони праці між всіма керівниками підприємства;

— забезпечення необхідної компетенції посадових осіб, спеціалістів та всіх працівників в питаннях, що пов'язані з виконанням покладених на них обов'язків, розумінням своїх прав, обов'язків і відповідальності;

— раціональне розподілення фінансових, матеріальних та людських ресурсів для забезпечення ефективного функціонування СУОП;

— забезпечення працівникам соціальних гарантій в сфері охорони праці у колективному договорі (угоді, трудовому договорі);

— постійне підвищення ефективності функціонування СУОП

Згідно із Законом України "Про охорону праці", роботодавець зобов'язаний проводити атестацію робочих місць за умовами праці (далі — атестація) на підприємствах і в організаціях незалежно від форм власності й господарювання, де технологічний процес, використовуване обладнання, сировина та матеріали є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих чинників, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працюючих, а також на їхніх нащадків як сьогодні, так і в майбутньому. Втім, за інформацією Федерації профспілок України (ФПУ), практика проведення атестації робочих місць та використання її результатів свідчить про наявність численних порушень прав працівників.

Законодавством України передбачені такі основні права працівників у сфері охорони праці:

1) на інформування під час укладання трудового договору про умови праці, наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих чинників;

2) на попередній (при прийнятті на роботу) і періодичні (протягом трудової діяльності) медичні огляди у

разі зайнятості на роботах з важкими, шкідливими та небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі;

3) на умови праці на робочому місці, засоби виробництва, санітарно-побутові умови, які відповідають вимогам нормативно-правових актів з питань охорони праці;

4) на відмову від роботи, якщо створилася виробнича ситуація, яка небезпечна для їх життя чи здоров'я або для людей, які їх оточують;

5) на спеціальні перерви, які включаються у робочий час, для обігрівання і відпочинку при роботі в холодну пору року на відкритому повітрі або в закритих неопалюваних приміщеннях, важких та інших роботах;

6) на безоплатне забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням, молоком, на оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення, скорочену тривалість робочого тижня, додаткову оплату відпустку, пенсію за віком на пільгових умовах, оплату праці у підвищеному розмірі у разі зайнятості на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці;

7) на безоплатну видачу засобів індивідуального захисту, мийних та знешкоджувальних засобів у разі зайнятості на роботах зі шкідливими і небезпечними умовами праці, а також пов'язаних із забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами;

8) на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;

9) на відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок ушкодження здоров'я.

Біле значення у забезпеченні безпечних умов праці має наукове забезпечення та міжнародне співробітництво, з допомогою яких покращуються не лише умови праці, а й усувається значна частина ризиків для життя. Документи Міжнародної організації праці акцентують увагу на тому, що впровадження культури праці передбачає навчання робітників та знання правил охорони праці як людьми, що безпосередньо перебувають на будівельних майданчиках, у шахтах, біля верстатів, за кермом рухомих механізмів, так і їхніх роботодавців, розуміння ризиків та небезпек, які повинні стати максимально контрольованими. Також виховання культури охорони праці та запобігання травматизму на виробництві означає чітке виконання своїх обов'язків з боку роботодавців, які повинні створити систему управління охороною праці, яка буде чітко функціонувати.

В умовах сьогодення вітчизняні пріоритети у роботі щодо забезпечення охорони праці, як і раніше, на жаль, спрямовані переважно не на здійснення профілактичних заходів у цій сфері, а на надання різного роду компенсацій та пільг. Однак нові умови господарювання

Рис. 2. Система управління охороною праці в ринкових умовах

вимагають і нових, ефективніших форм та методів профілактичної роботи.

Необхідність розробки та застосування економічних методів впливу на стан безпеки праці, стимулювання усіх суб'єктів господарювання, осіб та підрозділів, що беруть участь у виробничих процесах, забезпечують та формують рівень безпечного виконання робіт та надання послуг, спричиняється неефективністю чинних на даний момент на підприємствах і організаціях адміністративних форм та методів управління, так як останні не пов'язують стан охорони праці з оцінкою кінцевого результату загальногосподарської діяльності окремих колективів і підрозділів, із виконанням конкретними суб'єктами посадових або функціональних обов'язків.

ВИСНОВКИ

Однією з основних характеристик сучасного етапу розвитку України можна назвати зростаючу роль держави в процесі охорони прав людини, в тому числі, у забезпеченні безпеки громадянського суспільства.

Держава як один із головних суб'єктів соціально-трудових відносин у сфері охорони праці повинна чітко реагувати на найгостріші суспільні виклики та виступати гарантом дотримання прав працівників на збереження життя й здоров'я та забезпечення сприятливих умов праці. Саме від ефективності державної політики знач-

ною мірою залежить те, наскільки пристосованою до змін у зовнішньому середовищі виявиться система охорони праці на державному рівні.

Основна кількість нещасних випадків припадає на підприємства і господарства з державною та колективною формами власності. Більше всього випадків загального травматизму реєструється серед робітників державних підприємств, а смертельного — серед робітників колективних підприємств. Питома вага цих випадків в державній сфері економіки щороку зменшується, а в колективній сфері — зростає.

Основними причинами нещасних випадків у нашій країні є: порушення технологічного процесу, трудової та виробничої дисципліни, вимог безпеки при експлуатації транспортних засобів, незадовільне утримання і недоліки в організації робочих місць, незадовільна організація виконання робіт, невикористання засобів індивідуального захисту.

Сучасна модель системи охорони праці на українських підприємствах, установах та організаціях має бути основана на:

1. Чинному законодавстві з питань безпеки та охорони праці на підприємствах, в установах та організаціях.
2. Створені трудових норм безпеки та охорони праці на підприємствах, в установах та організаціях.
3. Посиленні контролю за виконанням виробничої та технологічної дисципліни.
4. Вдосконаленні техніки технології виробництва з метою поліпшення умов праці.
5. Забезпеченні професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці.

Формування системи управління безпекою праці є необхідною умовою для забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств, а саме: досягнення успіху в зниженні небезпечних та аварійних ситуацій є результатом співпраці роботодавця та працівників.

Література:

1. Андрієнко В.М. Роль держави у вирішенні проблем забезпечення безпеки праці на вітчизняних підприємствах // Електронний журнал "Ефективна економіка" № 11. 2012. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2367>
2. Новак І.М., Котова Н.І. Формування сучасної системи професійної безпеки та охорони праці в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dse.org.ua/archive/15/11.pdf>
3. Француз А.А. Охорона праці як об'єкт адміністративно-правового регулювання // Науковий вісник Херсонського державного університету. — Видавництво 3-2. Том 3. — 2015. — С. 189—193.
4. Шашула О.М. Державне регулювання у сфері охорони праці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/2/06.pdf>
5. Кисельова О. Удосконалення трудових відносин у сфері охорони праці на основі договірного регулювання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2015_5_2/8.pdf
6. Шудренко І.В. Основи охорони праці: навч. посіб. / І.В. Шудренко. — Житомир: Видавець, О.О. Євенок, 2016. — 214 с.
7. Система управління охороною праці в організації і оцінка ефективності її функціонування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B02_%D0%A1%D0%A3%D0%9E%D0%9F.pdf
8. Толлок А.О. Охорона праці в галузі (для економічних спеціальностей): навч. посіб. — 2008. — 127 с.
9. Ревенко Н.Г. Менеджмент охорони праці: навч. посібник / Н.Г. Ревенко, К.О. Левчук. — Дніпропетровськ: ДДТУ, 2015. — 236 с.

10. Лазар Ю.В., Максимчук А.О. Формування системи управління безпекою праці на промислових підприємствах // Економіка та управління підприємствами. 2013. — Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/econrig_2013_2_13.pdf&ved=2ahUKewj03LWql6DsAhXKtYsKHQTSB0gQFjABegQIDRAL&usg=AOvVaw2WWV732cNDmMtCWU2A7b3l&csid=1601994734621

11. Голінько В.І. Основи охорони праці: підручник / В.І. Голінько; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. — 2-ге вид. — Д.: НГУ, 2014. — 271 с.

References:

1. Andrienko, V.M. (2012), "The Role of the State in Solving the Problem of Ensuring Safety at Work at Domestic Enterprises", Electronic Journal "Effective Economy", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2367> (Accessed 15 Sept 2020).
2. Novak, I.M. and Kotova, N.I. (2010), "Formation of the modern system of occupational safety and health in Ukraine", available at: Access mode: <https://dse.org.ua/archive/15/11.pdf> (Accessed 15 Sept 2020).
3. Frantsuz, A.A. (2015), "Labor protection as an object of administrative and legal regulation", Naukovy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu, vol. 3, pp. 189—193
4. Shashula, O.M. (2015), "State regulation in the field of labor protection", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/2/06.pdf> (Accessed 15 Sept 2020).
5. Kiselev, O. (2015), "Improvement of labor relations in the field of labor protection based on contractual regulation", available at: http://vjhr.sk/archive/2015_5_2/8.pdf (Accessed 15 Sept 2020).
6. Shudrenko, I.V. (2016), Osnovy okhorony pratsi [Fundamentals of Occupational Safety], Publisher O.O. Evenok, Zhytomyr, Ukraine.
7. Dnipro University of Technology (2020), "The system of management of occupational safety in the organization and evaluation of the effectiveness of its functioning", available at: http://aop.nmu.org.ua/en/metodicki/specialist/opg/lzi/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B02_%D0%A1%D0%A3%D0%9E%D0%9F.pdf (Accessed 15 Sept 2020).
8. Tolok, A.O. (2008), Okhorona pratsi v haluzi (dlia ekonomichnykh spetsial'nostej) [Labor protection in the industry (for economic specialties)], DDTU, Dniprodzerzhyn's'k, Ukraine.
9. Revenko, N.G. and Levchuk, K.O. (2015), Menedzhment okhorony pratsi [Occupational safety management], DDTU, Dneprodzerzhyn's'k, Ukraine.
10. Lazar, Y.V. and Maksymchuk, A.O. (2013), "Formation of safety management system at industrial enterprises", Economics and enterprise management, available at: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/econrig_2013_2_13.pdf&ved=2ahUKewj03LWql6DsAhXKtYsKHQTSB0gQFjABegQIDRAL&usg=AOvVaw2WWV732cNDmMtCWU2A7b3l&csid=1601994734621 (Accessed 15 Sept 2020).
11. Golinko, V.I. (2014), Osnovy okhorony pratsi [Fundamentals of occupational safety], NSU, p. 271, Dnipropetriv's'k Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2020 р.